

Nativitat Yarza. La primera alcaldessa catalana va fer de mestra a Cabrera de Mar entre 1916 i 1919

ALBERT CALLS I XART
DAVID FARELL I GARRIGÓS
FUNDACIÓ BURRIAC

Nativitat Yarza Planas (Valladolid 1872-Tolosa de Llenguadoc 1960) és un personatge que afortunadament ja ha anat agafant el protagonisme que es mereix pels mèrits propis. Nosaltres no pretenem insistir en la rellevant faceta social que viurà durant la seva maduresa, de la qual sortosament ja en van apareixent publicacions.¹ És cert que pocs saben encara que aquesta dona fou la primera alcaldessa de Catalunya, però ara volem aprofitar l'ocasió i centrar-nos en explicar la seva etapa de mestra, que fou anterior a l'arribada a l'alcaldia de Bellprat l'any 1934, i concretament que va fer de mestra a Cabrera de Mar durant tres anys.

Resum biogràfic

L'any 1873, el seu pare, vinculat a l'exèrcit, és traslladat a Saragossa. Posteriorment, l'any 1877, anirà a Catalunya. Nativitat tenia quatre anys, així que podem dir que viurà la seva escolaritat a Catalunya.

Ens sembla oportú dir que no hem trobat informació sobre la seva etapa de jove. Hi ha, per tant, un buit que caldrà completar fent recerca. El salt temporal és gran, perquè no serà fins els anys

1904 i 1905, quan ja té més de 30 anys, que es decidirà a estudiar magisteri a la *Escuela Normal de Maestras* a Osca, a l'Aragó.² Desconeixem què va fer abans de voler ser mestra i pensem que, molt possiblement, el fet de realitzar els estudis de mestra en terres aragoneses tingui relació amb el període anterior que dèiem -el que va de la fi de l'escola als 32 anys- i amb el fet que més endavant fos mestra en algunes escoles rurals d'aquest país veí. No en va, el seu pare era natural de l'Aragó.

L'etapa de mestra

Tot i mancar-nos els anys de la seva vida jove, podem afirmar que Natividad Yarza havia estat i era una dona molt inquieta. Això ho comprovem fent un cop d'ull a la seva llarga etapa com a mestra de l'ensenyament primari i les nombroses destinacions que va viure. Estem parlant de gairebé 30 anys, els que succeeixen entre 1906 i 1934, durant els quals va treballar en més de 10 escoles.

L'any 1906, amb 34 anys, començà a exercir com a mestra a l'escola de Santa Margarida de Montbui, a pocs quilòmetres d'Igualada (L'Anoia). A continuació,

¹ Agraïm a Josep Vall, director de la Fundació Irla, i a Margarida Colomer, historiadora, la documentació que ens han servit per conèixer més a fons Nativitat Yarza.

² Sobre aquesta escola hem trobat la següent referència històrica: «La Escuela Normal de Maestras se creó en Huesca, al igual que en todas las provincias de España tras la Ley Moyano de 1857.

Al año siguiente se creó la de Huesca en el Beaterio de Santa Rosa, donde ya había una acreditada institución educativa, y allí permaneció hasta que se creó la definitiva Escuela Normal de Maestras en 1912 en un edificio, hoy no existente, hasta que en 1932, se trasladó al actual edificio de la calle Valentín Cardenera.»

<https://magister.unizar.es/facultad/historia>

segueix la intensa i llarga ruta de destins laborals, la majoria en pobles rurals de l'Aragó i Catalunya: Pontons, Vilada, Malla, Saderra (Orís), Vilanova del camí, Igualada, Gandesa, Cabrera de Mataró, Jánovas (Fiscal) i Candasnos.

Al tractar-se d'un fet molt menys conegut, ens plau donar a conèixer que Nativitat Yarza, abans d'entrar en política, va fer de mestra a Cabrera de Mataró.

El poc que sabem de l'escolaritat a Ca-

HOJA DE SERVICIOS

Provincia de Barcelona

Escalafón de Maestros de Escuelas públicas

Escalafón parcial correspondiente a la categoría con el haber anual de pesetas

D. Natividad Yarza Plazas natural de Valladolid
 provincia de Valladolid nacido en 24 de diciembre de 1872 — Edad 44 años. — Posee título de
 Maestro de primera enseñanza Elemental expedido con la nota de Notable en 16
 de septiembre de 1911 y se halla registrado en esta Sección al folio 210 del libro 5º.

OTROS TÍTULOS QUE POSEE:

DESTINO QUE DESEMPEÑA O HA DESEMPEÑADO EN EL PUEBLO Y PROVINCIA QUE SE EXPRESAN	FORMA EN QUE OBTUVO LA ESCUELA	SUELDO — PESETAS	FECHAS									SERVICIOS										
			Del nombramiento			De la posesión			Del cese			En la categoría			En propiedad			Interinos				
			Día	Mes	Año	Día	Mes	Año	Día	Mes	Año	Años	MeSES	Días	Años	MeSES	Días	Años	MeSES	Días		
Maestra interina en el pueblo de <u>Pontons</u>	Interinaria	312,50	10	Enero	1906	12	Enero	1906	21	Abril	1906									10	10	
Maestra interina en el pueblo de <u>Pontons</u>	Interinaria	312,50	30	Junio	1907	1	Julio	1907	7	Enero	1910									6	7	
Maestra interina en el pueblo de <u>Pontons</u>	Interinaria	312,50	27	Enero	1912	8	Febrero	1912	30	Abril	1912									7	23	
Maestra interina en el pueblo de <u>Vilada</u>	Interinaria	5,00	24	Diciembre	1912	1	Enero	1913	31	Julio	1913									7		
Maestra interina en el pueblo de <u>Vilada</u>	Interinaria	5,00	22	Octubre	1913	1	Febrero	1913	31	Diciembre	1913									2		
Maestra interina en el pueblo de <u>Saderra (Orís)</u>	Interinaria	5,00	26	Enero	1914	30	Enero	1914	4	Agosto	1914									1	15	
Maestra interina en el pueblo de <u>Vilanova del Camí</u>	Interinaria	82,5	15	Agosto	1915	19	Agosto	1915	5	Junio	1915										19	
Maestra interina en el pueblo de <u>Vilanova del Camí</u>	Interinaria	5,00	12	Junio	1915	15	Junio	1915	20	Agosto	1916										9	7
Maestra interina en el pueblo de <u>Vilanova del Camí</u>	Interinaria	5,00	11	Agosto	1916	15	Agosto	1916	20	Junio	1916										2	6
Maestra interina en el pueblo de <u>Gandesa</u>	Interinaria	5,00	17	Octubre	1916	27	Octubre	1916	Continúa												1	11
Maestra interina en el pueblo de <u>Cabrera de Mataró</u>	Interinaria																					
Total de servicios hasta el <u>27</u> de <u>noviembre</u> de <u>1917</u>																				5	11	24

Full de serveis de N. Yarza datat el 27 de novembre del 1917. La darrera destinació que hi apareix és Cabrera de Mataró, on aleshores treballava de mestra.

En aquesta fotografia d'arxiu,⁴ de començaments del segle XX, s'aprecien les nenes i la mestra durant l'hora del pati. La plaça del Poble era en aquell moment la «plaza de la Constitución». En una acta del 14 de febrer del 1903 ens consta Antonio Gualba com a propietari de l'edifici on estava ubicada l'escola de nenes, i on també vivia na Josefa Tull, probablement la mestra que apareix a la fotografia, altrament anomenada 'senyora Pepa'.⁵

brera a finals del XIX i primers del XX és que els mestres més antics recordats fa uns anys entre la gent eren el mestre Burniol i el Sr. Gelabert. De Burniol diuen que exercí a l'escola pública dels nois a finals del s. XIX o primers del XX, però creiem molt poc probable que el Francesc Burniol recordat a Argentona com a mestre que fou durant més de 30 anys hagués començat la seva carrera a Cabrera.³ El seu fill que també fou mestre, correspon a una etapa posterior i segurament és aquest el recordat. Tot i que en anys diferents encara per precisar, el cas és que Burniol i Gelabert foren mestres de l'antiga 'escola de primeres lletres' dels nois a Cabrera, l'antiga escola que tenia la seu a la Baixada de l'església, davant la fusteria de ca l'Enric.

Aquesta escola pública de nois ja existia a la primera meitat del segle XIX i ens apareix indicada en un croquis del 1880 on s'hi representa el sector de ponent de l'església (cases, horts, baixades, camins...). Ocupava una caseta de planta baixa i primer pis, amb una aula i l'espai de vivenda pel mestre, a qui l'ajuntament pagava en lliures. L'escola es va mantenir aquí fins l'any 1930, quan fou enderrocada coincidint amb la inauguració de les noves escoles públiques situades a l'ajuntament, pertanyents al "Grup Escolar Ignasi Iglésias".⁶

En quan a les nenes, a inicis del segle XX, existia una escola que també estava situada a la baixada de l'Església, a la casa que en deien de can Fàbrega. Se-

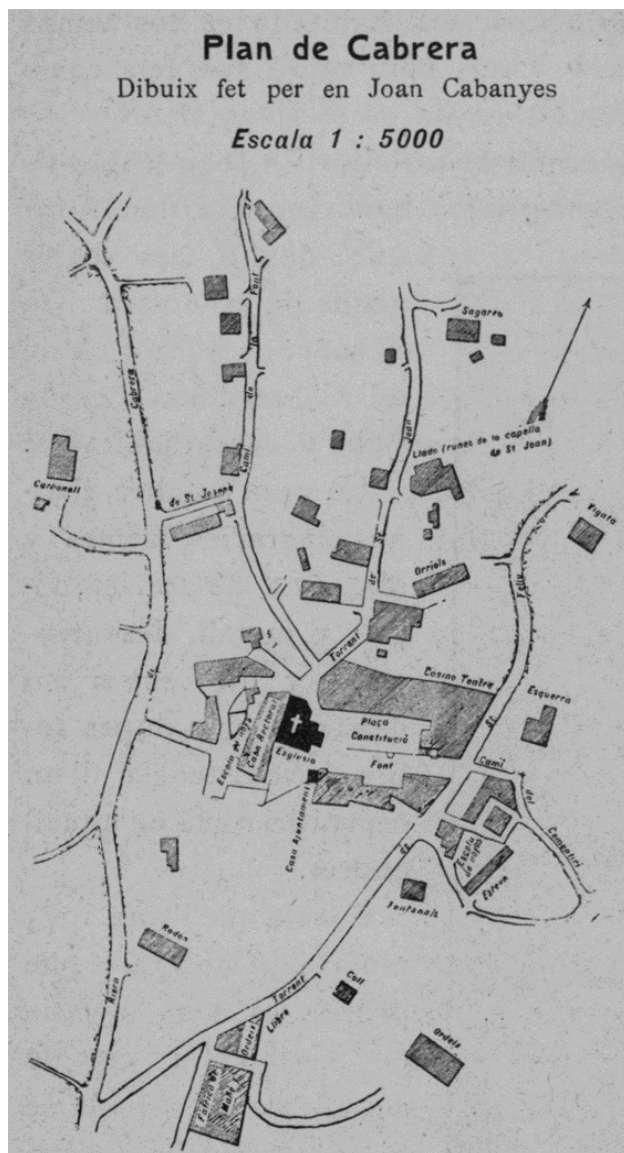
³ És possible que el mestre Burniol recordat a Cabrera no sigui tan antic i no sigui el pare, sinó el fill. Perquè el pare va començar a Argentona molt jove, als 23 anys, i dubtem que abans estigués a Cabrera. Això ho anirem comprovant en els propers anys. El que és segur és que a Argentona hi ha l'escola Francesc Burniol, que deu el seu nom al mestre que va impartir classes a l'escola unità-

ria pública d'Argentona entre 1893 i 1939 (COLOMER 2015).

⁴ Arxiu Fundació Burriac. Autoria desconeguda.

⁵ La informació ens arriba per boca de Josep Pons i Vinyals, de Cabrera. Ho recorda explicat per una familiar seva que va tenir a la Sra. Papa de mestra. FARELL i VENTURA (2022) p. 22.

⁶ FARELL i altres (2020) p. 117-121.

Al plànol inclòs dins el 1r volum de la Geografia General de Catalunya (1908-1918), de F. Carreras Candi, hi consta l'escola de les noies. L'indret és a tocar de l'actual llibreria.

El centre de Cabrera l'any 1908. Al costat de l'edifici que acollia les nenes hi diu "Escola de noyas". Una mica més amunt hi ha la casa "Esquerra" que va collir l'escola de les Monges a partir del 1917. Al carrer de darrera l'església hi trobem l' "Escola de noys".

gons en Josep Pons, que viu a la plaça actualment, la seva àvia ja havia anat a l'escola de nenes. Aquesta és la dada

més antiga que tenim i que situa una escola per a nenes a Cabrera, segurament a la baixada de l'església o a la mateixa plaça a finals del segle XIX. O a tots dos llocs, però un abans que l'altre. L'àvia li havia comentat que la mestra era la "Sra. Pepa" i era una dona que tot ho volia sempre molt net. De fet, que en el s. XIX les dues escoles -de nens i de nenes- estiguessin properes a l'església parroquial no és gens estrany, donat el control eclesiàstic que s'exercia en l'educació dels infants.

L'any 1908, com s'aprecia al plànol de Cabrera publicat per Carreras Candi, hi havia una escola per a les noies situada a les cases de les escales de sobre l'actual llibreria Dolors. Aquestes cases les havien fet els germans Roldós, i es diu que aquí també s'hi feia guarderia de nens, doncs el pare de J. Pons l'any 1909 també s'hi estava unes hores quan era molt petit. Hem de recordar que bona part d'homes i dones treballaven al camp o a la fàbrica, i que calia disposar ja aleshores d'aquestes escoles o guarderies.

Creiem, com dèiem i seguint els records d'en J. Pons, que l'escola de nenes anterior havia estat a la casa de la plaça del poble, que després de la guerra civil va comprar l'amo de can Carles, i que se la va vendre al cap de poc a l'hereu de can Fàbrega, que tenien la casa familiar darrer l'església, a la baixada d'en Valls.

Una altra dada que hem de considerar és que les monges de la Doctrina Cristiana varen començar a ensenyar a Cabrera l'any 1910.⁷ Ho varen fer a la casa Busquets, al costat de la fuste-

⁷ Les Monges de la Doctrina Cristiana van començar a ensenyar a Cabrera, que sapiguem, l'any 1910. Ho varen començar a fer en una casa propietat dels Busquets (fusteria), a la baixada de l'església. Per cert, no gaire lluny de l'escola dels nois. Més endavant, l'any 1917, es van instal·lar a ca l'Esquerra. Segurament, el bisbat va poder adquirir

la finca que incloïa la casa modernista dels Esquerra i cal Sastre a la part superior, degut a que aquests se la van haver de vendre forçosament, doncs va estar uns anys a subhasta pels problemes econòmics de la fàbrica que la família tenia a Mataró (Filatures Esquerra o Fills Esquerra).

Fotografia d'arxiu amb les nenes i dues mestres de l'escola pública de Cabrera (CALLS i LÓPEZ 1998).

ria.⁸ Mentrestant, les altres nenes seguien a la pública, que encara es mantenia a la plaça del poble o bé ja havia passat a més a baix, al torrent de sant Feliu.

La fotografia de l'escola de nenes que mostrem creiem que és anterior al 1910. Perquè aquell any les monges van començar a escolaritzar a prop de la fusteria i es van endur un primer grapat de nenes de la pública, i a la foto la pública encara en tenia més de 30.

Pel seu full de serveis, sabem que l'any 1916 Nativitat Yarza va anar a treballar a l'escola pública de nenes de Cabrera de Mataró. Pensem que era l'escola del torrent de Sant Feliu, no la de la plaça. Però no n'estem del tot segurs. Aleshores, bona part de les noies -algunes encara nenes- i les dones del poble treballaven a la fàbrica tèxtil principal, la Mañé-Ordeig.

L'any següent, 1917, es va produir un fet cabdal. El bisbat de Barcelona va adquirir la finca de ca l'Esquerra i les monges van traslladar-hi la seva escola.⁹ Aleshores, per segon cop, nenes i noies de Cabrera van engrandir el nombre d'alumnes de les Monges, en detriment de la pública de nenes, que per cert estava situada molt a la vora.

En el mateix full de serveis de Nativitat Yarza datat a 27 de novembre del 1917 hi consta que, als seus 44 anys, té el títol de mestra de primera ensenyança elemental que li ha estat expedit amb la nota de "Aprovado" el 16 de setembre del 1911. També s'indica que a Cabrera hi porta 1 any, 1 mes i un dia, doncs fou nomenada per aquesta població el 19 d'octubre de 1916 i va prendre possessió del càrrec el 27 d'octubre del mateix. Com a mestra, cobrava un salari anual de 500 pessetes,

⁸ També volem deixar anotat el nom de la casa propera de can Carlets.

⁹ Avui dia l'edifici de les Monges i la seva glorieta modernista encara formen part d'un conjunt escolar; l'Escola Parroquial Sant Feliu, fundada l'any 1961 per Mn. Raimon Canalias.

tot i que al full també s'indica que aquest salari és el que venia cobrant des del 1912.¹⁰

S'ha de dir que a Cabrera hi consta com a mestra substituïda, mentre que a les altres escoles n'era mestra interina, i que a l'anterior escola (Gandesa, 1916) només hi va treballar dos mesos.

L'Angelina López-Viñals (Cabrera de Mar, 1950)¹¹ ens explica que la seva mare, Dolors Vinyals i Musella, nascuda a Cabrera l'any 1908, li havia parlat de la Sra. Nativitat perquè havia estat la seva mestra quan era petita. Per cert, que els records familiars indicaven que la Nativitat tenia un caràcter molt fort i era temuda per les nenes.

Cabrera tampoc va ser una destinació de molta durada, però fou la més llarga, amb més de dos anys. En una carta escrita i signada des del poble el setembre del 1918, va demanar el seu trasllat. Això podria estar relacionat amb el que dèiem del canvi d'escola que van fer moltes nenes del poble, de la pública a les monges, tal i com ens ha recordat l'Angelina López-Vinyals perquè ho va fer la seva mare, però també és cert que la Nativitat aspirava a una plaça d'interina i així ho reclama a la carta. Per motius que desconeixem, a les escoles que va ser-hi no hi va treballar gairebé mai més d'un any. En alguna de les escoles, com a Igualada uns anys

abans, havia fet una suplència de tan sols 17 dies.

Per acabar aquest apartat, dir que sabem que N. Yarza va tornar a Cabrera de Mar l'any 1934. Va venir a fer una conferència convidada per ERC.

Els anys 30, l'alcaldia i la Guerra Civil

Després d'aquest període de mestra, la tornada a Catalunya li reservava -i ella poc ho sospitava- un lloc en la història. Seguirà fent de mestra, i concretament el juny de l'any 1930, serà nomenada mestra en propietat a Bellprat. Curiosament, tornava a l'Anoia, on ens consta que fou la seva primera escola com a mestra. A Bellprat va tenir una quarantena d'alumnes. Era una escola que es troba als baixos de l'Ajuntament, on ella hi tenia una habitació per viure-hi. Aleshores era normal que els mestres visquessin a l'edifici de l'escola.

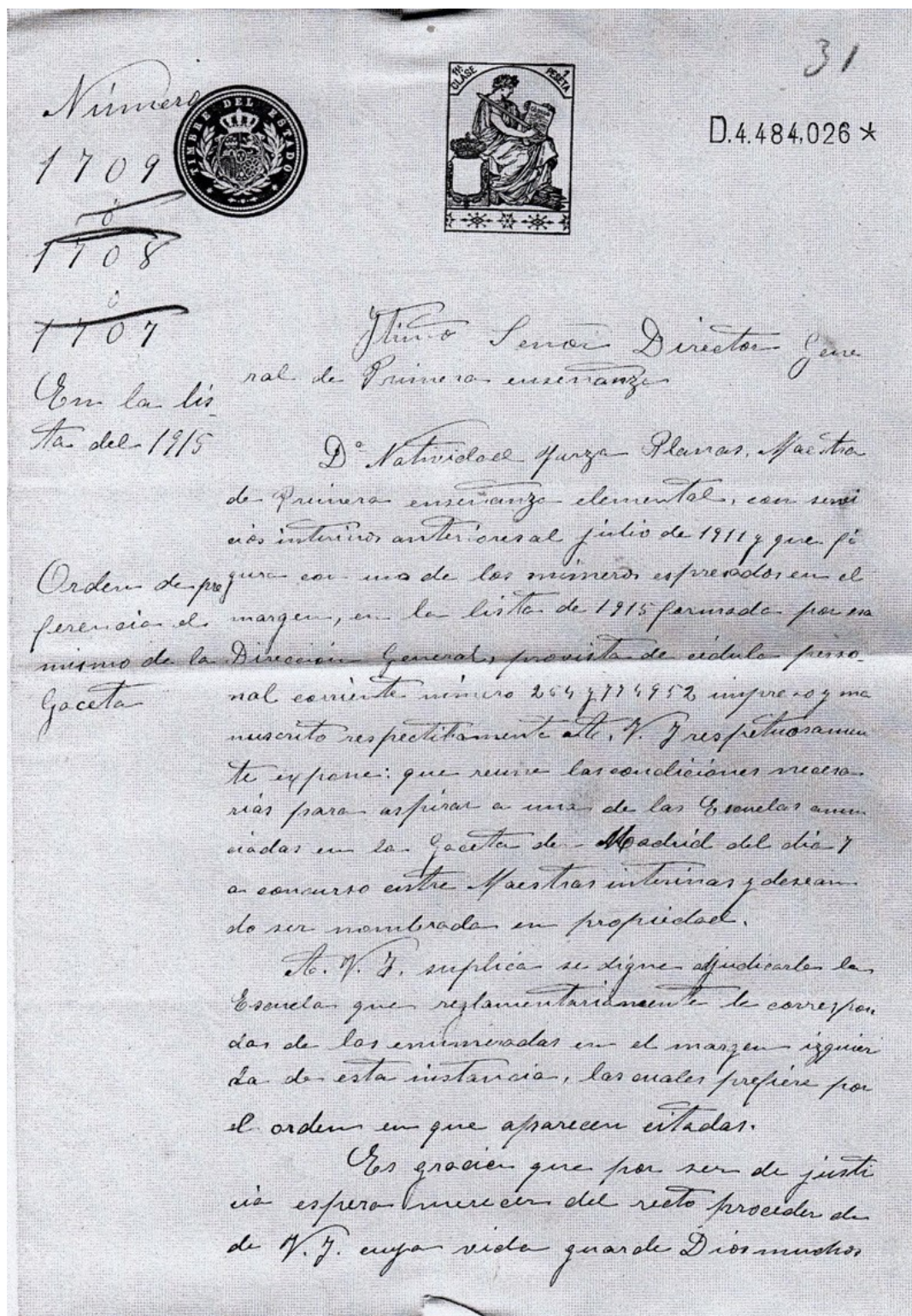
En aquells anys Nativitat s'havia adherit al Partit Republicà Radical Socialista. Va promou intensament el feminisme, el sindicalisme -des de la UGT- i el laïcisme republicà, tant a Bellprat com a Barcelona. Anava i venia. A Bellprat mateix, on feia de mestra, és on va acceptar la proposta d'ERC de presentar-se a l'alcaldia en les municipals de l'any 1934. La guanyarà, tot i que s'hi estarà un semestre i prou.

Elegida democràticament a les eleccions municipals del 14 de gener de 1934, en la candidatura d'ERC de Bellprat (Anoia), quan tenia 62 anys, es convertí en la primera alcaldessa en la història de Catalunya. Per cert, la primera batllessa republicana ho va ser precisament en temps de la República.

L'adveniment de la guerra civil marcarà una nova etapa, en la qual s'implicarà, fins on la deixin. Filla de la immigració i mestra vocacional de l'ensenyament públic, el seu republicanisme era sobresortint. Vinculada a ERC, moguda per l'anhel

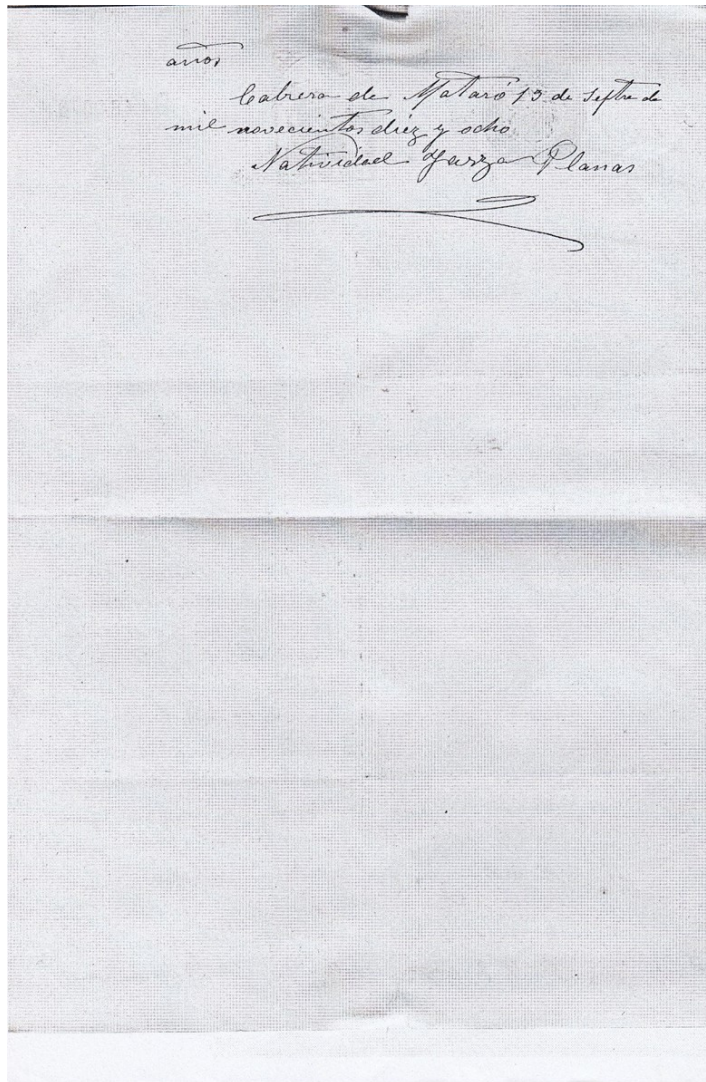
¹⁰ Abans, entre 1906 i 1912 el salari havia estat, també fixe, de 312,50 pessetes.

¹¹ Angelina López-Vinyals, nascuda a can Carlets de Cabrera el 1950, batejada per Mn. Josep Arenas, és filla de Manuel López Galera, natural de Múrcia i manyà de professió, i de Dolors Vinyals i Musella, natural de Cabrera de Mar. Ambdós casats a la Parròquia de Cabrera de Mar. Les germanes Dolors i Emília Vinyals i Musella, neixen al 1908 i 1912 respectivament a les "cases d'en Pou" (cases d'en Pau o Pauet?). Quan va treballar la Nativitat Yarza a Cabrera tenien 8 i 4 anys. La Dolors i l'Emília eren filles de Baltasar Vinyals i Cortès i d'Àngela Musella i Sala (els avis de l'Angelina), casats a Cabrera l'any 1906. L'Angelina també ens ha explicat que l'avi Baltasar i els seus germans ja varen anar a l'escola de nois de Cabrera que hi havia darrera l'església. Això calculem que va ser a la dècada dels 80 del segle XIX.

de llibertat que s'obria amb la proclamació de la República l'any 1931, els seus 63 anys no l'impediren anar-se'n de miliciana cap al front l'any 1936. De nou a l'Aragó. Tornava a les terres d'osca, tot i que ara amb motiu del conflicte bèl·lic.

En plena guerra civil, la crida del CENU, el Consell de la Nova Escola Unificada, la fa tornar a Catalunya de nou, per ajudar en el que ella sap millor. Demana el trasllat per fer de mestra i per ajudar a organitzar el sistema educatiu davant els milers de nens orfes, refugiats, desescola-

Carta seva escrita des de Cabrera de Mataró l'any 1918.
Demana el trasllat (Font: Fundació Irla).

ritzats... Ajudarà la seva antiga escola de la Poble de Claramunt i exercirà a la part alta de Barcelona fins al final de la guerra. Aquells anys de guerra ja era una figura desvinculada d'ERC i activista del PSUC. Acabarà marxant a l'exili.

Bibliografia

CALLS, A. i LÓPEZ, J. (1998): *Cabrera de Mar. Imatges i records*, núm. 78. Ed. Viena Columna. Barcelona, 1998.

COLOMER, M. (2015): *Francesc Burniol. El mestre que fou depurat per republicà i catalanista*. Ed. Voliana edicions. Argenton, 2015.

DALMAU, A. i SURROCA, I. (2019): *Nativitat Yarza i P. Planas (1872-1960)*. Edició de Josep Vall.

https://irla.cat/wp-content/uploads/2019/03/yarza_14_w.pdf

FARELL, D. ; MOLINAS, J. BALADA, A. i BALADA, LL. (2020): *Oficis i comerços en la memòria de Cabrera de Mar*. Ed. Fundació Burriac i Ajuntament de Cabrera de Mar. Cabrera de Mar, abril 2020.

FARELL, D. i CALLS, A. (2021): "Nativitat Yarza, mestra a Cabrera de Mar entre 1916-1918". 13è Col·loqui Història a Debat Les dones en la història de Mataró i el Maresme. Llibret de resums editat pel

Grup d'Història del Casal. *Felibrejada* núm. 100. Mataró, novembre 2021. Pàgs. 45-46. <https://ghcmataro.wordpress.com/biblioteca-2/publicacions-del-grup-dhistoria-del-casal/>

FARELL, D. i VENTURA, A. (2022). *Cabrera Desapareguda*. Col·lecció Catalunya Desapareguda. Editorial Efadós.

AGRAÏMENTS

A Margarida Colomer i Rovira, historiadora

A Josep Vall, director executiu de la Fundació Josep Irla

Angelina López-Vinyals

Jaume Molinas i Roca

Josep Pons i Vinyals

